

Крижановська О. О.

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ТВОРЧІ ЗВ'ЯЗКИ М. ТИХОНОВА І М. ГУМІЛЬОВА В НАУКОВІЙ РЕЦЕПЦІЇ

У статті проаналізовано особливості наукової рецепції творчих зв'язків М. Тихонова і М. Гумільова. Автор розглянула особливості рецепції сучасним літературознавством творчих зв'язків М. Тихонова і М. Гумільова. У статті з'ясовано, що сучасні дослідники не тільки реконструювали історію творчих відносин письменників, а й визначили ті аспекти творчості М. Тихонова, які відображають вплив поезії М. Гумільова: образна система, тематика і проблематика ранніх віршів, баладна сюжетність лірики. Разом з тим, вчені-літературознавці констатують, що служіння офіційній літературі, кон'юнктурний характер радянського творчості поета привів його до зречення від М. Гумільова. Дослідник В. Шошин наводить ряд цікавих біографічних і творчих паралелей між М. Тихоновим і М. Гумільовим: для поетів характерна мужність, емоційна стриманість, поетична рецепція Біблії, звернення до героїв-мореплавців і конквістадорів, до античних тем і образів, екзотизм. Ю. Тинянов зазначив сюжетність як одну із головних особливостей балад М. Тихонова, яка обумовлена зв'язком з поетичними традиціями М. Гумільова. Р. Тименчик в дослідженні про рецепцію творчості М. Гумільова наводить численні факти, які свідчать про те, що протягом всього творчого шляху М. Тихонов відрікався від поета-акмеїста. У гострій статті «Літературне самогубство Миколи Тихонова» Ю. Еткінд показав шлях молодого автора від талановитого учня М. Гумільова до графомана. Тільки в 1978 році М. Тихонов у циклі радіопередач «Усна книга» розповів про М. Гумільова, підкреслив його непричетність до контрреволюції. Цей виступ став своєрідним сигналом для читачів поета-акмеїста.

Ключові слова: М. Тихонов, М. Гумільов, акмеїзм, наукова рецепція, літературознавство, поезії.

Постановка проблеми. Вивчення творчих зв'язків М. Тихонова і М. Гумільова налічує кілька десятиліть. Цей дослідницький інтерес обумовлений не тільки близькістю творів поетів, історією їх відносин, а й дивною біографічною близькістю поетів. Однак розвиток наукової рецепції вимагає розгляду її особливостей та визначення закономірностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про вплив М. Гумільова на особистість та творчість М. Тихонова уже досить детально розроблене в історії літератури. З найбільш значних назвемо роботи В. Шошина [1], М. Кукліна [2] Є. Еткінда [3], Р. Тименчика [4], К. Бутиріна [5], І. Чопик-Юрєнєвої [6] та інших.

Постановка завдання. Все це обумовлює мету та завдання статті – вивчити особливості наукової рецепції творчих зв'язків М. Тихонова і М. Гумільова.

Виклад основного матеріалу. В автобіографії «Моє життя» (1926), написаної від третьої особи, М. Тихонов в переліку важливих подій 1921 роки відзначає: «Дуже короткочасне особисте знайомство з М. С. Гумільовим змушує його сильно зосередитися і задуматися над своєю роботою»

[7, с. 9]. Звернемо увагу на те, що М. Тихонов визнавав важливість зустрічі з поетом-акмеїстів, очевидно, це короткочасне знайомство зіграло вирішальну роль в творчому самовизначенні молодого автора. З історії радянської літератури добре відомо, що безпартійний М. Тихонов був «єдиним кавалером всіх нагород» [8], але, на думку біографа поета «ніякі нагороди не можуть зрівнятися за своєю вагомістю і значенням з дарчим автографом Миколи Гумільова на книзі «Шатьор» <...> «Дорогому Миколі Семеновичу Тихонову – відмінному поетові. М. Гумільов» [6, с. 351].

Дослідник В. Шошин наводить ряд цікавих біографічних і творчих паралелей між М. Тихоновим і М. Гумільовим. Для поетів характерна мужність, емоційна стриманість, поетична рецепція Біблії, звернення до героїв-мореплавців і конквістадорів, до античних тем і образів, екзотизм, інтерес до інших («нецивілізованих») континентів і країн («обидва страждали від одноманітності сірого північного неба і тяглися на південь, причому не просто до мандрів, а як би на пошуки прабатьківщини, якої врешті-решт і стали для Гумільова – Африка, для Тихонова – Кавказ» [1]),

екзотизм та ін. В. Шошин відзначає і інші типологічні сходження поетів: «Гумільова <...> називали поет-воїн». «Поет-воїн» – так називали і М. Тихонова його сучасники <...> Перша робота Гумільова про Кавказ – альбом «Гори і ущелини»; перша робота Тихонова про Кавказ – цикл «Гори» <...> Індії Тихонов присвячував і прозу, і поезію, – Гумільов <...> був «повний Індією». «Золотий індійський сад» виникав у нього і в поемі «Откритіє Америки». <...> Вже в 1914 р Тихонов пише вірш про подвиг російського воїна «Он упал, но победил» – Гумільов стає активним поетом війни і перемоги <...> Всім відомий «Заблудившийся трамвай» Гумільова <...> 1921 р. <...> Але мало хто знає «експрес в майбутнє» Тихонова. Вірш було написано в серпні 1920 р. В «Поемі начала» Гумільова <...>, як і у вірші «Звездний ужас», бачимо неясні риси давньої космології, – і в тихоновський «Браге» відчутний своєрідний космічний погляд на світ» [1].

Однією із заслуг М. Тихонова, так само, як і у іншій учениці М. Гумільова І. Одоевцевій, стало відродження жанру балади в 1920-х роках. Ю. Тинянов зазначив сюжетність як одну із головних особливостей балад М. Тихонова, яка не тільки обумовлена художніми принципами «Серапіонових братів», але й зв'язком з поетичними традиціями М. Гумільова: «Балада могла створитися на підставі точного слова, майже прозаїчно-чесного – Тихонов не дарма в гуртку прозаїків. Слово у нього в баладному вірші втратило майже всі віршові фарби, щоб стати опорним пунктом сюжету, сюжетної точкою <...> Враження, що справляє балада Тихонова було велике. Ніхто ще так впритул не поставив питання про жанр, не усвідомив поетичне слово як точку сюжетного руху <...> Тихонов довів до межі в баладі той напрямок віршованого слова, яке можна назвати гумільовським, виявив жанр, до якого воно прагнуло» [11, с. 288]. Про вплив М. Гумільова на балади М. Тихонова говорять і інші дослідники: «Не секрет, що ранній Тихонов перебував під сильним впливом Миколи Гумільова. У тій же «Бала о гвоздях» не тільки квінтесенція Гумільова, але і звичка самого Гумільова – за мімікою, за риторикою, за кожним жестом і в кожній позі. Вибрати орієнтир <...> зразок для наслідування у молодого поета не був випадковим. Гумільов – єдиний з великих поетів-сучасників, хто мужність у віршах поєднав з мужністю на полі бою. А Тихонов добровольцем пішов на німецький фронт, воював у гусарському полку, де що ні сутичка, то кривава м'ясорубка» [8].

Р. Тименчик в дослідженні про рецепцію творчості М. Гумільова наводить численні факти, які свідчать про те, що протягом всього творчого шляху, аж до кінця 1970-х років, М. Тихонов і прямо, і побічно відрікався від поета-акмеїста. Про це писала і Н. Берберова в нотатках «Ганебна історія»: «Микола Тихонов, – людина, зобов'язана Гумільову всім своїм літературним буттям. Навесні 1921 року Всеволод Рождественський приніс Ходасевичу на суд кілька поезій нікому невідомого поета Миколи Тихонова. Ходасевич знайшов їх нецікавими і написаними «під Гумільова», до якого і порадив звернутися. Гумільов вірші дуже схвалив (на наш погляд – необачно) і протягом кількох місяців, до самого свого арешту, надавав Тихонову всіляке заступництво. З цього і почалася «кар'єра» Тихонова, який тепер безсоромно від Гумільова відрікається» [Цит. за: 4].

Переломним став день 5 січня 1978 року, коли «по першій програмі всесоюзного радіо прозвучали спогади Мик. Тихонова «Усна книга» [4]. У цих спогадах М. Тихонов наводить історію свого знайомства з поетом, яка відбулася на літературному вечорі в Будинку Мистецтв, де М. Гумільов був присутній разом з авторами створеного ним «Цеху поетів»: «В кімнаті за сценою я побачив весь «Цех» на чолі з Гумільовим <...> Я знав їх вірші, але знайомий ні з ким з них не був. Гумільов здався мені високою сухуватою людиною трохи спортивного вигляду. Я читав його книги, інші вірші мені подобалися, але, в загальному, поети з групи «Цех» були мені чужі, в той час я вже розумів, що у мене інший шлях, свій. І ось мене вітав несподівано Гумільов і <...> став хвалити мої вірші, потім поцікавився, як я ставлюся до літературного середовища. Я відповів, що ніякого відношення до нього не маю. Обступили мене члени «Цеху поетів», дивилися на мене досить підозріло і без всякої симпатії, тому що я був в старій червоноармійській шинелі, оскільки знаходився в цей час через хворобу у відпустці з армії. Гумільов запитав: – Ви петроградець? – Так, я петроградець. – Ви нікуди не повинні їхати з Петрограда, – сказав він. – Чому? – Тому що скоро літературний Петроград неможливо буде уявити без вас, як і Вас без нього» [9]. М. Тихонов розповідає про отримання автографа від М. Гумільова на книзі «Шатбор»: «Коли Гумільов привіз «Шатбор» і з'явився з ним в будинку Мурузі, його відразу ж обступили шанувальники, особливо члени «Звучащей раковини», і стали просити у нього книгу. І він її роздавав. Я тримався осторонь. Гумільов підійшов до мене, надписав одну з книг і сказав: «Я хочу вам подарувати свою книгу. Я подякував і з поди-

вом прочитав зроблений ним короткий напис» [9]. Звертає увагу наявність певних авторських маркерів в наведених уривках, які демонструють його прагнення показати, що вже тоді, на початку свого творчого шляху, він не поділяв творчих принципів і поета-акмеїста, і авторів, близьких до нього. Ми вважаємо, що таке наполегливе прагнення захистити себе від впливу М. Гумільова, від «Цеху поетів», від поетичного об'єднання «Звучащая раковина», куди він доречи теж входив, продиктовано кон'юнктурної позицією, яку займав в ці роки М. Тихонов. Тому не випадково, що далі в оповіданні про М. Гумільова М. Тихонов підкреслює відсутність ворожого ставлення з боку поета-акмеїста до радянської влади, одним із доказів його лояльності, на думку автора, може бути і висока оцінка творчості М. Тихонова, яку дав йому М. Гумільов: «Мої поезії не повинні були йому подобатися через свій революційний зміст. Але він завжди підкреслював свою увагу. Ми ж, знаючи його поезії, ніколи не могли собі уявити його чужим, ворожим або ворогом революції, тому що в книгах Гумільова, які видавалися за Радянської влади, я не зустрічав жодного антирадянського вірша – просто їх не було <...> Незабаром після смерті Гумільова в Петрограді вийшло дві його книги: «Листи про російську поезію» і збірник посмертних віршів. І в них не було нічого антирадянського» [9]. М. Тихонов вказує і на важливий для радянського часу ідеологічний маркер – зв'язок з іноземними видавництвами: «А єдина його збірка, яка вийшла за кордоном в цей час «К сіней звезде» була ліричною книгою, присвяченою якійсь дівчині» [9]. Складно уявити, що такі спогади одного з провідних радянських поетів на першій програмі все-союзного радіо прозвучали без схвалення партійних ідеологів. Тому виправдують слова про М. Гумільова насамперед були адресовані читачеві і означали своєрідний сигнал про зняття заборони на публікації або згадки про нього.

Р. Тименчик наводить уривки з листів Г. Струве, які підтверджують це і свідчать про те, що закордонні читачі М. Гумільова пильно стежили за рецепцією поета на батьківщині і розуміли все, що відбувається там: «Чи правда, що у вас будуть тепер видавати Гумільова? Про це нещодавно говорив Еткінд, посилаючись на М.С.Тихонова», «між іншим, Тихонов 10 хвилин по радіо говорив про Гумільова та про їх знайомство: «в поезіях Гумільова немає нічого антирадянського» [4].

Багато читачів М. Гумільова сприймали М. Тихонова виключно як учня поета. Письменник третьої хвилі еміграції В. Бетаки з розчаруванням згадував про зустріч з М. Тихоновим:

«Переді мною був прилизаний і рожевий радянський чиновник у відставці. Єдине, що нагадувало про те, що переді мною гумільовський учень, була присутність великої сірої сови. Вона нечутно і навіть око не розкриваючи, перелітала то з чорного приладдя на плече господаря, чіпляючись кігтками в товстий светр, то назад з плеча на приладдя» [10].

У гострій статті «Літературне самогубство Миколи Тихонова» Ю. Еткінд показав шлях молодого автора від талановитого поета «серапіона», учня М. Гумільова до графомана, «сучасного Фауста»: «Щоб стати автоепігоном, треба було піти на безліч поступок, дозволити собі спокуситися різними почестями. Приклад Тихонова повчальний: ось що може трапитися з праведником, якщо він піддається спокусам сатани! Що ж сатана йому пообіцяв, а потім і підніс? Микола Семенович Тихонов: депутат Верховної Ради Української РСР, депутат Верховної Ради СРСР, голова радянського Комітету захисту миру, керівник Спілки письменників – спочатку в Ленінграді, потім і в Москві, тобто в масштабах СРСР, голова Комітету із Сталінських премій (це на ньому, Тихонові лежить відповідальність за присудження Сталінської премії, що давала багато влади Суркову і Софронову, Бабаєвському і Бубеннову, Кочетову і Михалкову), триразовий лауреат Сталінської премії першого ступеня (в 1941 році – за поему «Кіров з нами»; в 1949 році – за збірку «Грузинська весна»; в 1952 році – за цикли «Два потоку» і «На Другому всесвітньому конгресі світу»), кавалер всіх можливих орденів, активний учасник усіх натхнених Сталіним погромних кампаній, наприклад, антисемітської кампанії «боротьби проти космополітизму» в 1948-53 роках. Ось скільки треба було відвалити Тихонову влади, пошани, грошей, щоб він продався сатані і відмовився від поетичного дару. Така історія сучасного Фауста»[3, с. 676]. На думку дослідника, М. Тихонова не можна звинувачувати в тому, що він «ніколи не вимовляв забороненого імені <...> згадувати про Гумільова було смертельно небезпечно. Але в якийсь історичний момент брехня, що виражалася в мовчанні, переросла в брехню активну, красномовну. Красномовну – тут це не описка, а характеристика лакейської позиції, якої, по суті, від Тихонова ніхто не вимагав. Дозволивши собі відверту брехню, він став звичайним демагогом і, як сказано вище, графоманом»[3, с. 674].

Таким чином, ми розглянули особливості рецепції сучасним літературознавством творчих зв'язків М. Тихонова і М. Гумільова. Сучасні

дослідники не тільки реконструювали історію творчих відносин письменників, а й визначили ті аспекти творчості М. Тихонова, які відображають вплив поезії М. Гумільова: образна система, тематика і проблематика ранніх віршів, баладна сюжетність лірики. Разом з тим, вчені констатують, що служіння офіційній літературі, кон'юнктурний характер радянського творчості поета привів його

до зречення від М. Гумільова. Тільки в 1978 році М. Тихонов у циклі радіопередач «Усна книга» розповів про М. Гумільова, підкреслив його непричетність до контрреволюції. Цей виступ став своєрідним сигналом для читачів поета-акмеїста. Перспективи нашого дослідження ми бачимо у вивченні поезій М. Тихонова, в яких поет створює образ М. Гумільова.

Список літератури:

1. Шошин В. Н. Гумилёв и Н.Тихонов. URL: <https://gumilev.ru/about/111/> (дата звернення: 21.07.2020).
2. Куклин Н. Два Николая – Гумилёв и Тихонов. URL: <https://gumilev.ru/about/111/> (дата звернення: 21.07.2020).
3. Эткинд Е. Литературное самоубийство Николая Тихонова *Revue des études slaves*. 1999. Т. 71/3. С. 673-680.
4. Тименчик Р. История культа Гумилёва Москва : Мосты культуры. 2018. 640 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2434790/> (дата звернення: 21.07.2020).
5. Бутырин К. Огонь, веревка, пуля и топор...». О «солнечном ударе» Николая Тихонова. URL: https://www.persee.fr/doc/slave_0080-2557_1999_num_71_3_6624 (дата звернення: 21.07.2020).
6. Чепик-Юренева И. Из могилы стола. *Тихонов Н. С. Перекресток утопий. Стихотворения. Эссе. 1913–1929*. Москва : Новый ключ, 2002. С. 345–368
7. Тихонов Н. С. Перекресток утопий. Стихотворения. Эссе. 1913–1929. Москва : Новый ключ, 2002. 384 с.
8. Лучше стихи в столе, чем голова в корзине. URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2003/02/13/19452-luchshe-stihi-v-stole-chem-golova-v-korzine> (дата звернення: 21.07.2020).
9. Тихонов Н. Из «Устной книги». URL: <https://gumilev.ru/biography/154/> (дата звернення: 21.07.2020).
10. Бетаки В. Снова Казанова (Мее...! МУУУ...! А? РРРЫ!!!) URL: https://royallib.com/book/betaki_vasilij/snova_kazanova_meee_muuu_a_rri.html (дата звернення: 21.07.2020).
11. Тынянов Ю. Литературный факт. Москва : Высшая школа, 1993. 322 с.

Kryzhanovska O. O. CREATIVE CONNECTIONS OF N. TIKHONOV AND N. GUMILOV IN THE SCIENTIFIC RECEPTION

The article analyzes the features of the scientific reception of creative connections of Tikhonov and Gumilev. The author considered the peculiarities of the reception of modern literary studies of the creative connections of Tikhonov and Gumilev. The article reveals that modern researchers not only reconstructed the history of creative relations of writers, but also identified those aspects of Tikhonov's work that reflect the influence of Gumilev's poetry: figurative system, themes and problems of early poems, ballad lyrics. At the same time, literary scholars state that the service of official literature, the opportunistic nature of the Soviet work of the poet led him to renounce Gumilev. Researcher V. Shoshin cites a number of interesting biographical and creative parallels between Tikhonov and Gumilev: poets are characterized by courage, emotional restraint, poetic reception of the Bible, appeal to heroes-sailors and conquistadors, to ancient themes and images, exoticism. Yu. Tyunyanov noted the plot as one of the main features of Tikhonov's ballads, which is due to the connection with the poetic traditions of Gumilev. R.Tymenchyk in his study of the reception of Gumilev's work cites numerous facts that indicate that throughout his career Tikhonov renounced the poet-acmeist. In the sharp article «Literary Suicide of Nikolai Tikhonov» Etkind showed the path of a young author from a talented student Gumilev to a graphomaniac. Only in 1978 Tikhonov in a series of radio programs «Oral Book» told about Gumilev, emphasizing his non-involvement in the counter-revolution. This speech became a kind of signal for the readers of the poet-acmeist.

Key words: Tikhonov, Gumilev, acmeism, scientific reception, literary criticism, poetry